

УДК 32.019.5:316.77(470+571):323.12(=161.2)
DOI: <http://>

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ В ПРОПАГАНДІ БІЛЬШОВИКІВ ТА СУЧАСНИХ ІДЕОЛОГІВ РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ

Дмитро КОЛОС

Національний музей Голодомору-геноциду
Експозиційно-виставковий відділ
вул. Лаврська, 3, Київ, 01015, Україна
e-mail: kolos.dmytro31@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-8692-2088>

Дослідження порівнює тлумачення “українського націоналізму” в советській пресі та текстах сучасних ідеологів російського імперіалізму. Розглянуто способи дегуманізації українського націоналізму та його гаданих послідовників в пропаганді 1920-х – початку 1930-х рр., зокрема під час процесу над Спілкою визволення України 1930 р. (на прикладі текстів Андрія Хвилі, Миколи Скрипника та публікацій журналу “Більшовик України”). Проаналізовано образ українського націоналізму, змальований у публічних заявах, що передували та супроводжували повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 р. (тексти Тимофія Сергійцева, звернення президента РФ Володимира Путіна).

Автори створених у СРСР пропагандистських текстів звинувачували “українських націоналістів” у шпигунстві, зраді, моральному виродженні та підготовці державного перевороту, що можна визначити як мову ворожнечі. Комуністи та сучасні російські пропагандисти конструюють образ ворога, використовуючи дзеркальні звинувачення за якими “українські націоналісти” вчиняють терор або геноцид. Пугінська пропаганда зображає жертв експансіоністської політики Кремля агресорами, а Росію – жертвою, виправдовуючи насилля проти українців як превентивні заходи. Сучасні російські ідеологи, зокрема Т. Сергійцев, стверджують, що українці, прикриваючись за риторикою незалежності, сповідають фашистську, расистську та русофобську ідеологію. Для Т. Сергійцева “українські націоналісти” є злочинцями, бо ведуть расову політику щодо росіян, впровадили дискримінаційні закони, вчинили геноцид на Донбасі, вчиняють масове насильство та вбивства росіян, встановили диктатуру, необмежену законом.

Висунуті на суді СВУ звинувачення були повторені під час Голодомору в офіційних документах партії та листуванні Йосипа Сталіна із його поплічниками. Їх спрямували вже на адресу українських селян та членів комуністичної партії України. Ці звинувачення можна вважати свідченням бажання викоринити українських націоналістів штучним голодом та терором, чому посприяло культивування образу ворога в попередні роки. Тексти сучасних російських ідеологів не лише конструюють образ ворога, але й викладають послідовну програму вбивств та русифікації українців і згідно з оцінками правників та істориків означають намір вчинити геноцид.

Ключові слова: український націоналізм, Справа СВУ, Андрій Хвиля, мова ворожнечі, образ ворога, денацифікація, “русифобія”, Тимофій Сергійцев.

Постановка проблеми. За останнє століття Советський Союз та Росія неодноразово оголошували український націоналізм головною загрозою для свого існування. В їхньому прочитанні він виступає злочинним переконанням, за яке потрібно переслідувати, вчиняти масові вбивства чи починати збройну агресію. Комуністи та ідеологи сучасного російського імперіалізму характеризували український націоналізм і його гаданих послідовників по-різному, оскільки мали

різну ідеологію та погляди на історію. Тому важливо проаналізувати звинувачення, щоб відстежити повторювані риси та новації, які вони висувають. Дослідження розглядає як советська та російська пропаганда обґрунтовувала насилля проти українців, конструюючи ворожий образ українського націоналізму.

Аналіз джерел та літератури. Джерелами для аналізу пропаганди на тему українського націоналізму в 1920–1930-х роках послуговували брошури та статті, видані в журналі “Більшовик України”. Тексти Андрія Хвилі “Від ухилу в прірву”¹ та Євгена Гірчака “До теоретичних засад українського націоналістичного ухилу”², вміщені в “Більшовику України”, описували ідеологію українського націоналізму під час критики націоналістичного ухилу в комуністичній партії, в якому звинуватили, наприклад письменника Миколу Хвильового. Про справу “Спілки визволення України” було розглянуто передмову до №5–6 журналу “Більшовик України” 1930 р. “Українська контрреволюція перед пролетарським судом”³ без зазначеного автора та статтю “Спілка визволення України”⁴ на той час наркома освіти УСРР Миколи Скрипника, оприлюднену в цьому ж номері журналу. Окремими брошурами видали однойменний з статтею текст “Українська контрреволюція перед пролетарським судом. Промова на процесі СВУ”⁵ Михайла Михайлика та “Союз визволення України – загін світового фашизму”⁶ Андрія Хвилі. Окрім преси в дослідженні було використано обіжник Головного політичного управління (ГПУ) “Про український сепаратизм”⁷ 1926 р. Він продемонстрував, що українців класифікували як націоналістів та ворогів влади, а український націоналізм тлумачили як сепаратистський рух.

З-поміж текстів сучасних російських ідеологів розглянуто статті Тимофії Сергійцевої 2015, 2021 та 2022 рр., оприлюднені на сайті Російського інформаційного аґентства “Новості” (РІА “Новости”) – “Чому руйнується Україна”⁸, “Яка Україна нам не потрібна”⁹, “Що Росія має зробити з Україною”¹⁰. В першому

¹ Андрій Хвиля, “Від ухилу у прірву”. *Від націонал-комунізму до українського антикомуністичного націоналізму*. (Б.м.]: Добрус, 1954), 6–29.

² Євген Гірчак, “До теоретичних засад українського націоналістичного ухилу”, *Більшовик України* 5–6, (1930): 42–53.

³ “Українська контрреволюція перед пролетарським судом”, *Більшовик України* 8, (1930): 3–13.

⁴ Микола Скрипник, “Спілка визволення України”, *Більшовик України* 8, (1930): 11–24.

⁵ Михайло Михайлик, *Українська контрреволюція перед пролетарським судом. Промова на процесі СВУ*. (Харків: Юридичне видавництво НКЮ УСРР, 1930), 40 с.

⁶ Андрій Хвиля, «Союз визволення України» – загін світового фашизму. (Харків: Державне видавництво України, 1930), 17 с.

⁷ “Таємний обіжник ГПУ УСРР «Про український сепаратизм», 4 вересня 1926 р.”, Юрій Шаповал, Володимир Пристайко, Вадим Золотарьов, *ЧК–ГПУ–НКВД в Україні: особи, факти, документи*. (Київ: Абрис, 1997), 254–270.

⁸ Тимофій Сергійцев, “Почему разрушается Украина”, *РИА Новости*, доступно 15 грудня 2023 р., <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html>

⁹ Тимофій Сергійцев, “Какая Украина нам не нужна”, *РИА Новости*, доступно 15 грудня 2023 р., <https://ria.ru/20210410/ukraina-1727604795.html>

¹⁰ Тимофій Сергійцев, “Что Россия должна сделать с Украиной”, *РИА Новости*, доступно 15 грудня 2023 р., <https://ria.ru/20150317/1052972979.html>

тексті автор заперечує існування окремої української культури та народу, в другому звинувачує Україну в русофобії та расизмі, а в третьому пропонує план покарання українців, названий “денацифікацією”. Також, у якості джерельного матеріалу було проаналізовано уявлення про український націоналізм президента Російської Федерації Володимира Путіна, яке він виклав в промові від 21 лютого 2022 р.¹¹

Національну політику більшовиків досліджувала низка українських та зарубіжних науковців. Однак здебільшого вони зосереджувалися на перебігу українізації та політичних репресіях проти інтелігенції, висвітлюючи організацію переслідувань. Оскільки метою статті було проаналізувати й порівняти мову ворожнечі, ми звернулися до публіцистики, яку у цьому ракурсі раніше не вивчали. Тому література зіграла для аналізу лише допоміжну роль, окреслюючи контекст. Праця Террі Мартіна “Імперія національного вирівнювання. Нації та націоналізм у Радянському союзі”¹² виявилася корисною своїми спостереженнями про ставлення більшовицьких керівників до націонал-комуністів та зміновіхівської інтелігенції. Дослідження Степана Величенка “Пропаганда в революційній Україні: листівки, памфлети, карикатури, 1917–1922”¹³ серед іншого продемонструвало основні ідеологічні аргументи комуністичної пропаганди.

Допоміжними матеріалами для огляду текстів сучасних ідеологів слугували статті американського історика Тімоті Снайдера “Російський посібник з геноциду”¹⁴ та французької дослідниці Франсуази Том “Російські ідеологи мають на меті ліквідацію української нації”¹⁵. Т. Снайдер проаналізував значення поняття “нацисти”, як його розуміє ідеолог Т. Сергійцев. Ф. Том провела порівняння між методами винищення, запропонованими Т. Сергійцевим та тими, які використовував Й. Сталін. Обоє дослідників приділили увагу тлумаченню ідеологічної мови Т. Сергійцева й проаналізували, що її терміни означають на практиці. Окрім наукових публікацій, у дослідженні була використана промова Т. Снайдера на Генеральній Асамблеї ООН¹⁶ про те, як росіяни звинувачують українців в русофобії, щоб виправдати власні злочини та книга італійського історика Андреа Граціозі “Україна і Путін між історією та ідеологією”¹⁷, де він

¹¹ Владимир Путин, “Обращение президента Российской Федерации 21 февраля 2022 г.”, *Сайт президента России*, доступно 15 грудня 2023 р., <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>

¹² Террі Мартін, *Імперія національного вирівнювання. Нації та націоналізм у Радянському Союзі. (1923–1939 роки)*, з англійської переклав Сергій Вакулєнко. (Київ: Критика, 2013), 640 с.

¹³ Stephen Velychenko, *Propaganda in Revolutionary Ukraine: Leaflets, Pamphlets, and Cartoons, 1917–1922*. (Toronto: University of Toronto Press, 2019), 304 p.

¹⁴ Тімоті Снайдер, “Про російський посібник з геноциду”, *Texty.org*, доступно 15 грудня 2023 р., <https://texty.org.ua/fragments/106312/timoti-snajder-pro-rosijskyj-posibnyk-z-henocydu/>

¹⁵ Françoise Thom, “Russian Ideologues Aim to Liquidate the Ukrainian Nation”, *Desk Russie*, доступно 15 грудня 2023 р., <https://en.desk-russie.eu/2022/04/08/russian-ideologues-aim.html>

¹⁶ Тімоті Снайдер, “«Русофобія» як аргумент РФ для геноциду”, виступ Тімоті Снайдера на Радбезі ООН”, *Texty.org*, доступно 15 грудня 2023 р., <https://texty.org.ua/fragments/109208/rusofobiya-yak-arhument-rf-dlya-henocydu-vystup-timoti-snajdera-na-radbezi-onn/>

¹⁷ Andrea Graziosi, *L'Ucraina e Putin: storia e ideologia*. (Bari: Editori Laterza, 2022), 200 p.

провів порівняння між советським терором та програмою денацифікації. Політолог Тарас Кузьо вивчав відродження імперської та націоналістичної ідеології в Росії за часів В. Путіна, і виклав перебіг цього в книгах “Криза в російських студіях: націоналізм, расизм і війна”¹⁸, “Російський націоналізм і російсько-українська війна”¹⁹, “Фашизм і геноцид: російська війна проти України”²⁰.

Мета роботи полягає у тому, аби розглянути мову ворожнечі на адресу українського націоналізму в публіцистиці 1920-х – початку 1930-х рр. та текстах сучасних ідеологів і політичних лідерів російського імперіалізму

Виклад основного матеріалу. Після Української революції та українсько-більшовицьких воєн 1918–1921 рр. у вигнанні опинилися українці, які мали парламентарні, монархічні або альтернативні до більшовизму соціалістичні переконання і відстоювали незалежну Україну. В Україні лишилися діячі, які визнали владу більшовиків, переможців у війні. За суспільним становищем, в українській советській республіці існувало кілька груп: одні були позапартійними й аполітичними, інші – здебільшого колишні члени партії боротьбистів – увійшли до складу більшовицької партії. Боротьбисти відстоювали ідею соціального та національного визволення, погоджуючись з політичною програмою більшовиків. Більшовики називали їх “колишніми” або “націоналами”, визнавали революціонерами і брали у владу²¹. “Націонали” відмовилися від сепаратизму і мали класове переконання, що справжній український народ складають пригноблені робітники і селяни.

Ще одну групу становили колишні прихильники незалежності, які в 1917–1921 рр. воювали або керували війною проти більшовиків, але зазнали поразки, визнали їхню владу і повернулися в СРСР займатися культурною роботою. Їх називали “зміновіхівцями”, за зразком найменування середовища російської еміграції, представники якого змінили політичні переконання²². Прихильники незалежності України, що залишилися в еміграції, в СРСР були прирівняні до представників ворожого класу. Їх називали малою групою, яка нібито не репрезентує інтереси українського народу, а натомість переслідує власні корисливі цілі, які лише маскує ідеєю національного визволення і створення незалежної держави. Вже у 1918–1921 рр. більшовики сформулювали уявлення про те, що прихильники української незалежності – це маріонетки капіталістичних країн або поміщики-феодала які пригноблюють українських селян і збагачуються їхнім

¹⁸ Taras Kuzio, *Crisis in Russian Studies? Nationalism (Imperialism), Racism and War*. (Bristol: E-International Relations Publishing, 2020), 186 p.

¹⁹ Taras Kuzio, *Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War: Autocracy-orthodoxy-nationality*. (London–New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2022), 280 p.

²⁰ Taras Kuzio, Stefan Jajeczyk-Kelman, *Fascism and Genocide. Russia's War Against Ukrainians*. (Stuttgart: Ibidem Press, 2023), 350 p.

²¹ Террі Мартін, *Імперія національного вирівнювання ...*, 295–296.

²² Там само, 294.

коштом²³. Здобувши перемогу у військовому протистоянні, більшовики продовжували розповсюджувати інтерпретацію, яка викривала “брехливість” та “аморальність” поборників незалежності. За націоналізм сприймали не лише політичну орієнтацію, але й історичні, культурні та суспільні погляди, які йшли в розріз з комуністичними. Такі ідеї для більшовиків були ознаками сепаратизму. Тож, навіть попри визнання совєтської влади, українців, які повернулися з еміграції, а також аполітичних інтелігентів у СРСР підозрювали в націоналізмі і намаганнях перетягнути на свій бік “націоналів” та широкі маси населення²⁴.

Більшовики використовували пропаганду, щоб сформувати вигідний для себе погляд на український рух за незалежність. Прикладом тлумачення історії української революції та воєн 1918–1921 рр. з точки зору більшовиків як переможців є спогади колишнього генерала армії УНР Юрка Тютюнника “З поляками проти України”²⁵. У 1924 р. цю книгу накладом 50 000 примірників видало Державне видавництво України. Микола Любченко в передмові так пояснював мету публікації: “Мемуари Юрка Тютюнника — це не просто спогади сучасника, це перш за все акт обвинувачення. На лаві підсудних сидять поруч себе українська еміграція й польська дипломатія”²⁶. Публікація означала публічне самовикриття автора, інструмент який більшовики активно практикували надалі, змушуючи каятися колишніх борців за незалежність. В результаті мемуари переказували історію українського руху за незалежність як історію зради та брехні, оскільки УНР разом з поляками вела війну проти українського народу та його держави – УСРР.

Ще одним жанром пропаганди стали огляди діяльності націоналістичної української еміграції в яких аналізували їхню ідеологію. В офіційному виданні компартії України “Більшовик України” оприлюднювали тексти Андрія Хвилі “Трубадури українського фашизму”²⁷ про Дмитра Донцова, Андрія Річицького “Національна програма українського соціал-фашизму”²⁸ про українського соціаліста-революціонера Микиту Шаповала, М. Мотузки “Україна в інтервенційних планах буржуазії й «думи» української еміграції”²⁹ про “петлюрівців” і “гетьманців”, Семена Вітика “Українська контр-революційна еміграція” з загальним описом еміграції³⁰. Публікації цитували пресу

²³ Stephen Velychenko, *Propaganda in Revolutionary Ukraine ...*, 155–157.

²⁴ Террі Мартін, *Імперія національного вирівнювання ...*, 296.

²⁵ Юрій Тютюнник, *З поляками проти України*. (Київ: Державне видавництво України, 1924), 105 с.

²⁶ Юрій Тютюнник, *З поляками проти України*, 3.

²⁷ Андрій Хвиля, “Трубадури українського фашизму”, *Більшовик України* 5–6, (1930): 13–29.

²⁸ Андрій Річицький, “Національ-програма українського соціал-фашизму”, *Більшовик України* 5–6, (1930): 30–41.

²⁹ М. Мотузка, “Україна в інтервенційних планах буржуазії й «думи» української еміграції”, *Більшовик України* 15, (1927): 84–90.

³⁰ Семен Вітик, “Українська контр-революційна еміграція”, *Більшовик України* 3–4, (1927): 98–112.

емігрантів – “Хліборобську Україну”, “Тризуб”, “Нову Україну”³¹ – надаючи громадськості докази, що закордонні буржуазні націоналісти планують повалити советську владу і змовилися заради цього з найзлочиннішими силами Європи та ворогами українського народу. Огляди слугували негативним взірцем за яким оцінювали погляди позапартійної української інтелігенції, “зміновіхівців” які повернулися з еміграції, колишніх українських соціалістів-революціонерів які пішли на угоду з більшовиками. В разі невідповідності дій та поглядів комуністичній ідеології їх звинувачували в просуванні націоналістичної ідеології еміграції.

Розуміння комуністами українського націоналізму та зарахування до нього різнорідних соціальних груп українського советського суспільства реконструйовані з документів советської спецслужби, які на 1920-ті рр. були таємними, мали класифікувати і систематизувати інформацію про опонентів влади. Збіги в публічній риторичі та таємних класифікаціях ГПУ вказують, що публіцистичні тексти були частиною скоординованої політики дискредитації. В 1926 р. ГПУ підготувало таємний обіжник “Про український сепаратизм”. Він був безпрецедентним, оскільки “класифікував націоналізм як злочин, а цілі соціальні групи, які включали десятки тисяч людей, як ворожий національний рух”³². За твердженнями ГПУ українські зміновіхівці відстоювали сепаратистські ідеї і лише через поразку та обставини перейшли до культурної роботи, яку розглядають як спосіб поширювати сепаратистські ідеї. Насправді, як вважало ГПУ, культурна робота означала культурну боротьбу за сепаратизм, який становив вісь офіційної ідеології (або фразеології) української контрреволюції³³.

В той же час ГПУ очікувало, що Юзеф Пілсудський, який щойно прийшов до влади в Польщі, відновить союз з урядом УНР в екзилі і вторгнеться в СРСР, щоб відновити незалежну Українську державу. ГПУ наказало провести масову операцію проти прихильників УНР (“петлюрівців”), перевірити зв’язки урядовців та партійців в Україні з “петлюрівцями” та арештувати потрібну кількість агентів³⁴.

Очікування нападу на СРСР Ю. Пілсудського і таємна класифікація старої української інтелігенції-“зміновіхівців” як ворогів-націоналістів збіглися в часі з засудженням націоналістичного ухилу в Комуністичній партії України. В публіцистиці з цього питання пояснили, які ідеї роблять українських комуністів націоналістами, а націоналістів ворожими. Засудження ухилу розширило перелік груп українського суспільства котрі підпали під визначення “буржуазного націоналізму”. Ідеї

³¹ “Хліборобська Україна” – видання гетьманців, “Тризуб” – видання УНР в екзилі, “Нова Україна” – часопис Української партії соціалістів-революціонерів.

³² Степан Величенко, “Путінські прелюдії. Таємні російські поліцейські звіти про український національний рух”, *Historians*, доступно 15 грудня 2023 р., <http://surl.li/ogsva>

³³ “Таємний обіжник ГПУ УСРР «Про український сепаратизм», 4 вересня 1926 р.”, 255–256.

³⁴ Степан Величенко, “Путінські прелюдії”.

поєднували в одну групу емігрантів, “зміновіхівців”-некомуністів та українських націонал-комуністів, хоча вони й не були організаційно єдиними.

В статті “До теоретичних засад українського націоналістичного ухилу”, опублікованій в журналі “Більшовик України”, Євген Гірчак звинуватив письменника Миколу Хвильового, що той піддався впливу українських буржуазних націоналістів. Вже в епіграфі автор публікації поєднав цитату М. Хвильового “соціальні процеси що їх викликав НЕП логічно ведуть до конфлікту двох культур” з висловом Дмитра Донцова “ідея двох Батьківщин гине, а з нею певно згине і режим що на цій ідеї зріс”³⁵, вказуючи що М. Хвильовий збочив до українського фашизму (а отже і сепаратизму, в чому, однак, його прямо не звинуватили) за прикладом Д. Донцова.

М. Хвильового звинувачували за думку, що в Україні триває боротьба між українською та російською культурою. Як стисло сформулював цю ідею А. Хвиля: “схема Хвильового в розумінні культурного будівництва така: українська культура розвивається і б’є свого конкурента – російську культуру”³⁶. М. Хвильовий в цій боротьбі виступав на боці української культури і бажав, щоб комуністична партія очолила її емансипацію і сприяла наверненню в українську культуру всіх класів. Є. Гірчак витлумачив це так, що М. Хвильовий штовхав комуністичну партію на шлях націоналістичного переродження, вимагав “покінчити з контрреволюційною думкою будувати на Україні російську культуру”³⁷. Він звинуватив М. Хвильового в пригнічуванні національних меншин, оскільки письменник спонукав розірвати зв’язки між російською та українською культурою і зображав їх як шкідливі, що теж було націоналістичним вчинком³⁸. Для прикладу, М. Хвильовий підштовхував українську інтелігенцію побороти “рабську природу, яка північну культуру обожнювала і тим не давала можливості Україні виявити свій національний геній”³⁹.

М. Хвильового звинуватили в тому, що він висловлював ідею національного відродження, яка ставила за мету побудувати національну державу. У період 1918–1921 рр. її сповідували вороги більшовиків, а тепер націоналісти в еміграції. А. Хвиля описує це так: “Єдине гасло, яке може запалити мільйони, піднести їх на височінь патосу боротьби за Україну, за народ, то національне відродження, відродження нації”⁴⁰. Є. Гірчак характеризував національне відродження як шовіністичну ідею, використовуючи терміни, звичні для дискредитації ідеї про українську незалежність як злочинної: “Шлях національного відродження в умовах панування капіталізму – це шлях боротьби культури однієї нації проти

³⁵ Євген Гірчак, “До теоретичних засад українського націоналістичного ухилу”, 42.

³⁶ Андрій Хвиля, «Від ухилу у прірву» ... , 22.

³⁷ Євген Гірчак, “До теоретичних засад українського націоналістичного ухилу”, 44.

³⁸ Там само, 45.

³⁹ Там само, 43.

⁴⁰ Андрій Хвиля, «Від ухилу у прірву» ... , 6.

культури іншої нації. Це шлях пригнічення, експлуатації, придушення однієї нації іншою нацією, шлях боротьби національних держав”⁴¹.

Справжнє національне звільнення на думку Є. Гірчака було досягнуте комуністичною партією та революцією 1917 р., що запровадила союз республік і братерство народів. “В умовах пролетарської революції шлях національного відродження ... це шлях братерського співробітництва визволених націй, що здобули свою самостійність”⁴².

А. Хвиля порівнював заклики М. Хвильового з проєктом переродження партії, який запропонував лідер українських есерів в еміграції Микита Шаповал. Він вважає, що заклики М. Шаповала збігаються з думками М. Хвильового. Отже, письменник організує суспільну думку в Україні за націоналістичними принципами еміграції⁴³.

В 1920-х рр. комуністи взялися засуджувати ідею незалежної України як антинародну та антивизвольну не лише на риторичному рівні. Її колишніх або чинних прихильників прагнули представити як кримінальних злочинців. Вперше таку спробу зробили в 1921 р., коли провели суд над найбільшою та найвпливовішою українською партією часів революції – соціалістами-революціонерами⁴⁴. Підсудних на цьому процесі засудили на 10 років ув’язнення, але амністували за співпрацю в справі розкладу українського емігрантського середовища.

До ідеї проведення показового судового процесу більшовики повернулися в 1930 р., коли організували публічну справу “Спілки визволення України”. Суд став інструментом пропаганди та зброєю політичного терору водночас. Мета таких судів, які комуністи в подальшому неодноразово повторювали в самій Росії та при завоюванні країн Центральної Європи після Другої світової війни, – персоналізувати абстрактного політичного ворога, посадити його на лаву підсудних та за допомогою спотвореної системи правосуддя перетворити абстрактні політико-ідеологічні розбіжності на легко зрозумілі злочини. Суд налаштовує маси проти зла, яке втілюють підсудні, і залякує їх, щоб вони навіть не думали переходити в опозицію⁴⁵.

Справа “Спілки визволення України” демонструє як керівництво СРСР ототожнювало все більше груп українського суспільства із ворожими “націоналістами” і притаманними їм злочинними переконаннями та намірами. Щоб довести націоналістичність підсудних, їх пов’язували з емігрантськими групами, взірцевим образом ворога, для опису якого вже існувала розроблена

⁴¹ Євген Гірчак, “До теоретичних засад українського націоналістичного ухилу”, 47.

⁴² Там само, 48.

⁴³ Андрій Хвиля, «Від ухилу у прірву» ... , 27.

⁴⁴ Тетяна Осташко, “Всеволод Голубович: портрет на політичному тлі”, *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років*, 6, (2011), 69.

⁴⁵ George Hodos, *Shaw trials: Stalinist Purges in Eastern Europe, 1948–1954*. (New York: Praeger, 1987), 13

мова ворожнечі. Окрім звинувачень в пригнобленні народних мас, підсудних винували в підготовці терору та державного перевороту. Разом вони символізували ідею незалежності України як злочинну.

Як працювала пропаганда можна проаналізувати на прикладах статей з журналу “Більшовик України” – передмови до 5–6 номерів за 1930 р. “Українська контрреволюція перед пролетарським судом”⁴⁶, тексту “Спілка визволення України”⁴⁷ М. Скрипника, а також брошури “Союз визволення України – загін світового фашизму”⁴⁸ А. Хвилі та тексту промови на суді Михайла Михайлика “Українська контрреволюція перед пролетарським судом”⁴⁹. Тексти були написані у формі звітів про судову справу, автори стисло викладали звинувачення, зізнання, докази та висновки. Вони переповідали події часів українсько-більшовицьких воєн і використовували їх як джерело для звинувачень. Згідно з цими звинуваченнями, саме підсудні та їхні прибічники вчиняли жахливі злочини проти українського народу робітників і селян, починаючи ще з 1917 р. “Всі вони гуртом і вроздріб продавали Україну німецьким генералам, французьким імперіалістам, Денікінові та його соратникам, польським поміщикам, буржуазній Чехословаччині, боярській Румунії”⁵⁰.

За словами обвинувачення, члени СВУ, називаючи себе соціалістами, уклали угоди з класовими ворогами та ворожими державами. А. Хвиля стверджував, що “генерал Скоропадський та соціалістичні партії з Центральної Ради були одноцільним контрреволюційним фронтом”⁵¹. В іншому випадку, під час советсько-польської війни підсудний Сергій Єфремов керував “бойовим органом петлорівщини Братством Української Державности”, який співпрацював з начальником польської контррозвідки Генриком Юзефським, “санкціонував славетний Варшавський договір”⁵². М. Скрипник писав, що за роки життя в Советському Союзі, попри прощення, підсудні не змінили своїх націоналістичних переконань. І відтоді як “були ... розбиті в одкритих лютих боях ... всі сподіванки та всі розрахунки ... покладали ... на озброєну інтервенцію, на втручання сусідніх імперіалістичних країн”⁵³.

Присвячені процесу пропагандистські тексти наголошували, що судять українських націоналістів та ідею незалежності. “В процесі СВУ український пролетарський суд ... судить в історичній ретроспекції весь український націоналізм, націоналістичні партії, їхню зрадницьку політику, їхні негідні ідеї

⁴⁶ “Українська контрреволюція перед пролетарським судом”, *Більшовик України* 8, (1930): 3–13.

⁴⁷ Микола Скрипник, “Спілка визволення України”, *Більшовик України* 8, (1930): 11–24.

⁴⁸ Андрій Хвиля, “Союз визволення України – загін світового фашизму”. (Харків, 1930), 17 с.

⁴⁹ Михайло Михайлик, *Українська контрреволюція перед пролетарським судом. Промова на процесі СВУ*. (Харків: Юридичне видавництво НКЮ УСРР, 1930), 40 с.

⁵⁰ “Українська контрреволюція перед пролетарським судом”, 9.

⁵¹ Андрій Хвиля, “Союз визволення України – загін світового фашизму”, 4.

⁵² Михайло Михайлик *Українська контрреволюція перед пролетарським судом ...*, 10.

⁵³ Микола Скрипник, “Спілка визволення України”, 17.

буржуазної самостійности, незалежності України”⁵⁴. Окремо підкреслено, що Спілка визволення України – це спільна справа українських підпільних націоналістів в Советському Союзі та українських “фашистів” в еміграції. СВУ – “це остання ставка збанкрутованого українського націоналізму. Цей націоналізм пробує тепер відродитись у войовничих теоріях пана Донцова ... а також у новій «визвольній програмі» теоретика українського соціал-фашизму Шаповала”⁵⁵.

Ідею української незалежності більшовики називали “брехливою фразеологією”. Процес мав спростувати “дрібнобуржуазні ілюзії на будь-яку можливість самостійности України, навіть самого існування України інакше, як за радянської влади, під керівництвом пролетаріату”⁵⁶. Націоналісти буцімто готували переворот, прикриваючись “тогою боротьби за національне визволення українського народу з московського ярма”⁵⁷. Вимога незалежної української республіки була “фронтальною прикрасою, тільки словесною ширмою, що за нею приховувано справжні класові інтереси, репрезентовані СВУ”⁵⁸. Націоналістичні гасла “самостійности” України поза радянською владою “безґрунтовні, фальшиві і продажні”⁵⁹. Це тільки псевдонім, щоб закріпачити Україну, обернути її на колонію фашистської Польщі⁶⁰.

Під прикриттям цієї брехливої фразеології націоналісти планували “упідлеглити Україну кому завгодно, на яких завгодно умовах ... віддати її у владу польським фашистам і руським царським генералам”⁶¹. Пропагандисти заявляли, що суд довів і показав, як заколотниками керували “маршал Пілсудський і керівник німецьких озброєних сил, генерал Гренер”⁶². Підсудні націоналісти нібито погодилися що Україну буде поділено: “Правобережна Україна мала відійти до складу Речі Посполитої, а Лівобережна мала потрапити у залежність... від німецького капіталу”⁶³.

Автори змальовують підсудних аморальними злочинцями, які втілюють демонічні риси. Наприклад професора Всеволода Ганцова описали як “фашиста з переконання, українського бандита і погромника в принципі, русофоба і юдофоба у своїй політичній платформі”⁶⁴. Суд використали, щоб продемонструвати “найогидливішу по формі буржуазну природу, політичне шахрайство і оману, ... криваві злочини й ... мораль дрібних злодюжок” українських націоналістів⁶⁵.

⁵⁴ “Українська контрреволюція перед пролетарським судом”, 9.

⁵⁵ Там само, 6.

⁵⁶ Микола Скрипник, “Спілка визволення України”, 15.

⁵⁷ Андрій Хвиля, “Союз визволення України – загін світового фашизму”, 3.

⁵⁸ Микола Скрипник, “Спілка визволення України”, 14.

⁵⁹ Андрій Хвиля “Союз визволення України – загін світового фашизму”, 10.

⁶⁰ Микола Скрипник, “Спілка визволення України”, 15

⁶¹ Там само.

⁶² Там само, 17.

⁶³ Андрій Хвиля, “Союз визволення України – загін світового фашизму”, 9.

⁶⁴ Михайло Михайлик, “Українська контрреволюція перед пролетарським судом. Промова”, 28.

⁶⁵ Там само, 25.

А самовикривальні свідчення обвинувачених демонстрували їхнє “духовне зубожіння і безсиле звіряче гарчання на працюючих, ... ганебну репутацію політичних пройдисвітів і підлу службу в дефензивах штабів капіталістичних армій”⁶⁶. Отже, підсудних винували з одного боку в злочинах проти держави, адже вони як вороги загрожували її існуванню, а з іншого – у злочинах проти справедливості, оскільки вони перешкоджали визволенню пригноблених, були зрадниками, шпигунами, “контрреволюційними” та “буржуазними”.

Аргументи про небезпеку українського націоналізму мали подальший розвиток і були використані в той же час, коли було сплановано Голодомор. Їх повторить Й. Сталін в листі до Лазаря Кагановича 11 серпня 1932 р., пояснюючи що українські селяни саботували хлібозаготівлі за намовою української інтелігенції, агентів Симона Петлюри в комуністичній партії та шпигунів польського лідера Ю. Пілсудського⁶⁷. Отже, ідея злочинного та зрадницького націоналізму, яку розробляли протягом 1920-х рр. зіграла свою роль в здійсненні геноциду в 1932–1933 рр.

Після приходу В. Путіна до влади, від середини 2000-х рр. Росія розвивала націоналістичну ідеологію. Одним із елементів цього процесу стало відновлення імперського історичного нарративу та реабілітація російської “білої” еміграції. “Білі” емігранти мали імперські, націоналістичні погляди, заперечували існування України та українського народу, і відстоювали ідею триєдиного російського народу – росіян (великоросів), українців (малоросів) та білорусів. Це переконання було створене в XIX ст. Російською імперією, тож реабілітувавши еміграцію, В. Путін відновив в правах спадщину імперії. Відроджені націоналістичні переконання було поєднано з пам’яттю про велику державу, яку збудував Й. Сталін після перемоги в Другій світовій війні. Від панування Й. Сталіна веде свій відлік російський націонал-більшовизм, який для Путіна є кроком до повернення історичної Росії під виглядом СРСР. Відкинувши комуністичну ідеологію, В. Путін та його оточення, будучи вихідцями з КГБ, продовжили пишатися своїми чекістськими традиціями охоронців російської держави від ворогів і пристосували советські навички до нової націоналістичної ідеї⁶⁸. В такий спосіб ідеал великої держави, який відстоює В. Путін, поєднав раніше суперечливі ідеології російських “коричневих” (фашистів), “білих” (монархістів та православних фундаменталістів) та частково “червоних” (комуністів)⁶⁹. В першу чергу, ці політичні ідеї об’єднувало ставлення до української незалежності.

Після анексії Криму та вторгнення Росії на Донбас у російських медіа збільшилась кількість політичних текстів, які заперечували існування України.

⁶⁶ Михайло Михайлик, “Українська контрреволюція перед пролетарським судом. Промова”, 25.

⁶⁷ “Сталін – Кагановичу 11 августа 1932 г., Сталин и Каганович. Переписка. 1931–1936 гг.”, *Офіційний веб-портал Державної архівної служби України*, доступно 15 грудня 2023 р.: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-Stalin-Kaganov.php>

⁶⁸ Taras Kuzio, *Fascism and Genocide. Russia's War Against Ukrainians*, 80.

⁶⁹ Taras Kuzio, *Crisis in Russian Studies?*, 126.

Свої розмірковування на цю тему почали публікувати політичні лідери Росії та політтехнологи, які доклалися до формулювання ідеології “русского міра”. Оприлюднені державними ЗМІ або від імені перших осіб держави, вони викладали основи політики, яку росіяни впроваджують у ході повномасштабного вторгнення в Україну, що почалося 24 лютого 2022 р.

Прикладом раннього тексту на цю тему є стаття Т. Сергійцева “Чому руйнується Україна”, яка вийшла на сайті Російського інформаційного агентства “Новини” у 2015 р.⁷⁰ Цей офіційний інформаційний ресурс напередодні та під час повномасштабного вторгнення 2022 р., оприлюднив кілька статей авторства того ж таки Т. Сергійцева, які пояснювали “програму війни”. Головна ідея статті 2015 р. полягає у тому, що окремої української культури ніколи не було в історії, а тому Україна може існувати хіба як ще одна російська держава, виключно на основі російської (в оригіналі “русской”) культури. Т. Сергійцев звертався до основних положень старої ідеї “триєдиного народу”, не покликаючись на неї прямо. За словами російського пропагандиста: “Україна переконана, що вона повинна позбутися раз і назавжди, повністю і без залишку, російської культури. При цьому ніяка інша культура їй історично не притаманна, українство то лише естетична редакція та частковий варіант російської культури”⁷¹.

Ще одна російська держава, подібно до того як існує кілька держав англосаксонської культури – Сполучене Королівство, Сполучені Штати, Канада, Австралія та Нова Зеландія – це “єдиний варіант справжнього «українського націоналізму», тобто російського (в оригіналі – «русского») націоналізму на території України”⁷². Україна пробує воювати на Донбасі, спираючись на “віртуальну, нереальну культуру, артефакт, який постійно розпадається”, тому вона “по суті не воює”⁷³.

На думку Т. Сергійцева, вигадуючи “український націоналізм”, українці самі руйнують свою державність, оскільки ця “ідеологія дезінтеграції, була вирощена за межами самої України й впроваджена їй як інфекція свідомості, яка викликає імунне відторгнення різнорідних частин”⁷⁴. В такий спосіб руйнується сама державотворча основа – російська культура, оскільки українська є вигаданою Заходом віртуальною культурою, яку було впроваджено в Росію в ХІХ та протягом ХХ століть через ідеології для дезінтеграції – націоналізм та демократизацію⁷⁵. Якщо наступ української культури на російську продовжуватиметься, тоді Українська держава буде зруйнована чи радше зруйнується сама. Думка ідеолога рухається від заперечення української культури до заперечення народу та держави. Оскільки без окремої культури народу не існує, а без окремого народу нема підстав для держави.

⁷⁰ Тимофей Сергійцев, “Почему разрушается Украина”.

⁷¹ Там же.

⁷² Там же.

⁷³ Там же.

⁷⁴ Там же.

⁷⁵ Там же.

Росія почала повномасштабне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р., проте справді програмову промову війни президент Російської Федерації Володимир Путін виголосив 21 лютого того ж року⁷⁶. Звернення мало пояснити мотиви подальших дій Росії та їхні цілі, фактично виправдати заплановану війну історичними аргументами. Доповідь за змістом подібна до поліцейських звітів про український націоналізм царської охоранки та советських спецслужб 1930-х – 1970-х рр.⁷⁷ Як і вони, доповідь спростовувала реальність “українського націоналізму”, оцінювала його як загрозу і планувала знешкодити.

В. Путін розпочав з історичної нелегітимності української незалежності й закінчив зображенням України як неспроможної держави, що заражена корупцією, русофобією та перебуває під зовнішнім управлінням⁷⁸. У його викладі сучасну Україну створила більшовицька Росія під керівництвом Володимира Леніна. Очільник більшовиків нібито передав в склад України землі історичної Росії з російським населенням і наділив територію, яка доти була звичайною адміністративною одиницею, статусом республіки з правом виходу з СРСР. В. Путін не навів жодних доказів того, що на півдні та сході України наприкінці XIX – на початку XX ст. мешкали росіяни. Ця заява суперечить переписам проведеним Російською імперією в 1897 р.⁷⁹ та Советським Союзом в 1926 р.⁸⁰, за якими більшість людей цих територій були українцями. Російський президент силвся створити враження, що “Історична Росія” є позачасовим та незмінним явищем, хоча існують не менш історичні підстави розділити її на “історичну Україну” “історичну Фінляндію” та “історичну Японію”. Стверджуючи, що Україну “можна повною мірою назвати “Україна імені Володимира Ілліча Леніна”⁸¹ В. Путін виривав з історичного контексту випадок, коли В. Ленін, як російський державний діяч, визнав, що Україна може існувати в якійсь формі з окремими кордонами. Цей факт російський очільник спробував видати за першопричину виникнення Української республіки. Міф про те, що Україну створили росіяни, позбавляє суб’єктності український народ, показує Українську державу історичною помилкою, яку росіяни вчинили і яку так само мають право виправити. Тож В. Путін називав Україну “фальсифікацією, підміною понять, маніпуляцією суспільною свідомістю та обманом” який дорого обійшовся для

⁷⁶ Владимир Путин, “Обращение президента Российской Федерации 21 февраля 2022 г.”, *Сайт президента России*, доступно 15 грудня 2023 р., <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>

⁷⁷ Степан Величенко, “Путінські прелюдії. Таємні російські поліцейські звіти про український національний рух”, *Historians*, доступно 15 грудня 2023 р., <http://surl.li/ogsva>

⁷⁸ Владимир Путин, “Обращение президента Российской Федерации 21 февраля 2022 г.”.

⁷⁹ Максим Майоров, “Етнічний склад українських губерній (за даними перепису населення Російської імперії 1897 р.)”, *Лікбез – Історичний фронт*, доступно 15 грудня 2023 р., <https://likbez.org.ua/ua/census-of-the-russian-empire-in-1897-ukrainian-province.html>

⁸⁰ Максим Майоров, “Національний склад УСРР та Криму (за даними перепису населення СРСР 1926 року)”, *Лікбез – Історичний фронт*, доступно 15 грудня 2023 р., <https://likbez.org.ua/ua/census-data-for-the-ussr-in-1926.html>

⁸¹ Владимир Путин, “Обращение президента Российской Федерации 21 февраля 2022 г.”.

Росії, бо “закладена міна, що підривала державний імунітет проти зарази націоналізму”, як В. Путін визначив право на вихід зі складу СРСР, вибухнула незалежністю України в 1991 р.⁸² В. Путін не визнає права на самовизначення і вдається до традиційної російської інтерпретації, що під його виглядом Росію зовні заражають “бацилами та заразами” міжнародної ворожнечі.

Як пише А. Граціозі, В. Путін зображає Радянський Союз “історичною Росією”, тобто вираженням, хоч і спотвореним, російського світу, до якого належали всі республіки. Україна була в його розумінні невіддільною частиною історії, культури і простору Росії⁸³.

Розповідаючи про сучасні події, президент Російської Федерації розділяв “українських націоналістів” та “український народ”, тобто заперечував тлумачення націоналізму як права на самовизначення, політичну концепцію, за якою кожен окремих народ має право на власну державу. Зрозуміло, що В. Путін говорив про український народ як населення, яке замешкує географічний простір України, а не як самостійну культурну і політичну спільноту. Це населення, на його думку, має свої регіональні особливості, але поділяє з росіянами спільну історію та культуру. “Український націоналізм”, в уявленнях кремлівського диктатора, представляють радикали, які в 2014 р. вчинили державний переворот і проводять “справжній терор щодо тих, хто виступав проти антиконституційних дій”⁸⁴. В такий спосіб президент Росії використав поширений російський наратив про те, що Революція Гідності 2013–2014 рр. була “переворотом, здійсненим правими радикалами за американські гроші”. Цей міф є найпоширенішою темою в російських дезінформаційних наративах про Україну⁸⁵. В. Путін не згадував, що тодішній президент Віктор Янукович втік з України і на цій підставі був оголошений українським парламентом таким, що усунувся з посади президента сам⁸⁶. Повторюючи звинувачення в перевороті, В. Путін стверджував, що націоналісти “зіштовхнули Україну в прірву громадянської війни”, як він називає розпочату Росією війну на Донбасі, а “українські міста захлеснула хвиля погромів та насильства, серія гучних та безкарних убивств”⁸⁷. В. Путін твердив, що українські націоналісти дерусифікують росіян, приймаючи дискримінаційні закони: “Відповідно до законів про освіту та функціонування української мови як державної, російську мову виганяють зі шкіл, з усіх публічних сфер аж до звичайних магазинів”⁸⁸. Звинувачення спирається на розповсюджену росіянами пропаганду, що ці землі були історично російськими, а російська мова нібито була рідною для її мешканців. В. Путін переставив місцями причину і наслідок

⁸² Владимир Путин, “Обращение президента Российской Федерации 21 февраля 2022 г.”

⁸³ Andrea Graziosi, *L’Ucraina e Putin tra storia e ideologia*, 101

⁸⁴ Владимир Путин, “Обращение президента Российской Федерации 21 февраля 2022 г.”

⁸⁵ Taras Kuzio, *Fascism and Genocide. Russia’s War Against Ukrainians*, 60.

⁸⁶ Ibid, 11.

⁸⁷ Владимир Путин, “Обращение президента Российской Федерации 21 февраля 2022 г.”

⁸⁸ Там же.

дій, які називає дискримінаційними. Ті заходи, до яких вдалася Україна у відповідь на російську агресію, мали на меті обмежити вплив пропаганди, яка заперечувала українську незалежність та історичну легітимність. Всі кроки подібного характеру юридично були легітимними і з'явилися суто в правовому полі.

“Спеціальну воєнну операцію” як Росія назвала війну проти України, В. Путін оголосив в ранковій промові 24 лютого 2024 р., проте ще 21 лютого він публічно звинуватив Україну в порушенні прав національних меншин та геноциді, якого за його словами зазнавали 4 мільйони людей. Як вважають правники та історики інституту *New Lines*, саме звинувачення в геноциді слугували виправданням вторгнення, яким спробували надати йому легітимності згідно з міжнародним правом⁸⁹.

У квітні 2021 р., за 10 місяців до вторгнення, Т. Сергєйцев написав статтю “Яка Україна нам не потрібна”⁹⁰. Це відбулося на тлі накопичення російських військ на українських кордонах, що спричинило міжнародну кризу. У цьому тексті російський пропагандист стверджував, що Україна є нацифікованою державою, яка вчинила геноцид росіян, втягнувши в нього як виконавця український народ. Росія має відповісти на ці дії і такою відповіддю може бути “денацифікація”. Суть ідеї “денацифікації”, із послідовним планом конкретних дій, Т. Сергєйцев виклав в статті “Що Росія має зробити з Україною”⁹¹, яка вийшла 3 квітня 2022 р., вже після початку повномасштабного вторгнення. З огляду на схожу мову ворожнечі, та ймовірний факт того, що друга стаття є продовженням першої, з нюансованішою характеристикою понять “нацифікація”, “руссофобія”, “расизм”, “денацифікація”, слушно провести порівняння обох статей.

Текст “Яка Україна нам не потрібна” Т. Сергєйцев розпочав з того, що назвав Україну загрозою для Росії і поставив собі за завдання накреслити план як усунути цю небезпеку. Як застереження для України ідеолог висунув три заборони, які виглядають як три звинувачення і матеріалізують загрозу для росіян:

“1. Росія не дасть зачавити Донбас силою”⁹². [отже Україна це планує – Д. К.]

“2. Якщо буде зроблено спробу наступу, номінальну державу Україна буде ліквідовано”⁹³. [Росія може жорстко покарати Україну, але це означатиме не напад, а самозахист – Д. К.]

“3. Жодна з відпалих від Росії під час демонтажу СРСР формально незалежних “республік”, не тільки Україна, не може бути використана Заходом на шкоду

---

⁸⁹ “An independent legal analysis of the Russian Federation’s breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the duty to prevent”, May 2022, 11, *New Lines Institute for Strategy and Policy / Raoul Wallenberg Centre for Human Rights*, доступно 15 грудня 2023 р., <https://newlinesinstitute.org/wp-content/uploads/English-Report-2.pdf>

⁹⁰ Тимофей Сергєйцев, “Какая Украина нам не нужна”.

⁹¹ Тимофей Сергєйцев, “Что Россия должна сделать с Украиной”.

⁹² Там же.

⁹³ Там же.

Росії”⁹⁴. [Україна “номінальна” і “формальна” держава, яку планують використати проти Росії. Зроблено натяк не те, що СРСР було “демонтовано” іззовні – Д. К.]

Зображення цих звинувачень як загроз підкреслює намагання Росії видати агресію за превентивний крок, і зобразити себе жертвою, а Україну екзистенційною загрозою, яку треба знешкодити. Такий метод пропаганди називають дзеркальними звинуваченнями, коли агресор зображає своїх жертв агресорами, а себе жертвою, виправдовуючи насилля як попереджувальний захід. Хоча насправді обвинувач сам планує вчинити дії, в яких звинувачує інших⁹⁵. Така маніпуляція також підпадає під визначення “дегуманізації”. Однак, якщо зазвичай дегуманізація полягає в позбавленні ворогів людської подоби й уподібненні їх до тварин, то Т. Сергійцев пішов іншим шляхом. Щоб перетворити українців на “нелюдей”, він описує їх “русофобами”, які цілеспрямовано вбивають росіян і нищать російську культуру. Українську культуру з його точки зору можна підтримувати лише на шкоду росіянам, а не заради неї самої. Цей метод дозволяє Росії чинити насильство заради визволення росіян на території України від “українських націоналістів”. Англійська дослідниця Джейд МакГлінн називає цю ідеологію визволення “liberationism” і вважає її зброєю советського та російського імперіалізму⁹⁶. Росія, згідно з цією логікою, не нападає на суверенну державу, а змушує Україну відмовитися від внутрішньої, та зовнішньої русофобії⁹⁷. Термін “русофобія”, як вважає Тімоті Снайдер, зображає імперську владу жертвою – навіть якщо імперська влада, тобто Росія, веде жорстоку війну⁹⁸.

Щоб пояснити впровадження расистського ставлення до росіян, тобто русофобії, Т. Сергійцев вживає термін “нацифікація”. Розглянувши дві статті можна зібрати коротку історичну довідку процесу “нацифікації”, як його бачить ідеолог. Він покликається на більшовиків, які почавши “українізацію” заклали умови для подальшої “нацифікації”. Т. Сергійцев описує цю політику не називаючи її, але з тексту вгадується українізація 1920-х рр., яка за словами автора “була масштабним штучним роздмухуванням етнічного компонента самоідентифікації населення територій історичних Малоросії та Новоросії”⁹⁹. “Штучний етноцентризм”, на думку пропагандиста, став інструментом советської влади і розвинувся в нацизм лише коли перейшов в користування до “надвлади Заходу”¹⁰⁰. Отже, ідеолог зображає українську культуру як

⁹⁴ Тимофей Сергійцев, “Какая Украина нам не нужна”.

⁹⁵ Там же.

⁹⁶ Jade McGlynn, *Russia's War*. (Cambridge: Polity Press, 2023), 219

⁹⁷ Тимофей Сергійцев, “Какая Украина нам не нужна”.

⁹⁸ Снайдер Тімоті, “Русофобія” як аргумент РФ для геноциду: виступ Тімоті Снайдера на Радбезі ООН”.

⁹⁹ Тимофей Сергійцев, “Что Россия должна сделать с Украиной”.

¹⁰⁰ Там же.

примітивну етнічну самоідентифікацію, неспроможну до державотворення і використовувану лише як антиросійський інструмент.

Далі у статті згадується про те, як інтенсивна “нацифікація” України відбувалася 30 років, “починаючи щонайменше з 1989 року, коли український націоналізм набув легітимних форм політичного самовираження і очолив рух за «незалежність», кинувшись до нацизму”¹⁰¹. Протягом всього періоду української незалежності Україну систематично “нацифікували”. Українська влада побудувала цю політику на освітній стратегії, змінивши зміст освіти, культурну та соціальну політику¹⁰². Інструментом нацифікації були “західняцькі (*западенские*) бандерівські кадри та їхня історична пам’ять”¹⁰³. За словами Т. Сергійцева, цей процес мав точки прискорення і вповільнення, але ніколи не зупинявся, навіть за президентства В. Януковича. У 2004 р. після перемоги на президентських виборах Віктора Ющенка, “нацифікація” нібито набула тотального характеру, а після “путчу 2014 року” знову відновила прискорений темп¹⁰⁴. Міркування автора мають у своїй основі думку про віртуальну українську культуру, висловлену в статті “Чому руйнується Україна”. Цю культуру, буцімто, вигадав Захід в XIX та XX ст., прагнучи зруйнувати російську державу шляхом “вірусів” націоналізму та демократизації.

Т. Сергійцев вдається до виразної маніпуляції, яку представляє як викриття “підміни понять”, вчиненого “українськими націоналістами”. Згідно з його звинуваченням “українські націоналісти” маскують знищення російської культури за вимогами власних прав та можливості обирати свій політичний шлях: “Особливість сучасної нацифікованої України в аморфності та амбівалентності, які дозволяють маскувати нацизм під прагнення до «незалежності» та «європейського» (західного, проамериканського) шляху «розвитку» (в реальності до деградації)”¹⁰⁵. Т. Снайдер та Ф. Том вважають думку про амбівалентність та аморфність свідченням логічної неспроможності звинувачення в нацизмі. Ф. Том в своєму огляді пише, що Т. Сергійцев не надає жодних критеріїв ідентифікації українського нацизму і за його логікою будь-який противник російської влади може бути засуджений за “нацизм”, так само як будь-якого противника Й. Сталіна називали “троцькістом”¹⁰⁶. Не заперечуючи правдивості цього аргументу, варто, однак, зауважити, що з тексту Т. Сергійцева можна виділити критерії “нацизму”, які автор ототожнює з прагненням до незалежності: визнання існування української культури, українського народу та незалежної

¹⁰¹ Тимофій Сергійцев, “Какая Украина нам не нужна”.

¹⁰² Там же.

¹⁰³ Там же.

¹⁰⁴ Там же.

¹⁰⁵ Тимофій Сергійцев, “Что Россия должна сделать с Украиной”.

¹⁰⁶ Françoise Thom, “Russian Ideologues Aim to Liquidate the Ukrainian Nation”, *Desk Russie*, доступно 15 грудня 2023 р., <https://desk-russie.info/2022/04/08/russian-ideologues-aim-to-liquidate-the-ukrainian-nation.html>

Української держави і заперечення думки, що українці це штучно створена, насильно відокремлена від росіян група, яка буцімто історично та культурно була і продовжує бути невіддільною їхньою частиною.

“Європейство” для Т. Сергійцева є критерієм та моральним підґрунтям “українського расизму”. Расизм, за його словами, дається взнаки через русофобію – расові закони у вигляді репресій проти російської мови, та війну на Донбасі, де “український нацизм воює з російським народом, що мешкає на території України”¹⁰⁷. Український нацизм проявляється як расизм, “який є фундаментальною основою нацизму, що підтверджують європейський і американський расизм” названий Т. Сергійцевим найрозвиненішим¹⁰⁸. Виходячи із логіки пропагандиста, український націоналізм та русофобія виростили на моральному ґрунті расизму, оскільки “комплекс расової переваги прийняли як мораль”, яка диктує ставлення до інших народів не як до людей, а як до “зоологічних спільностей, що стоять нижче на еволюційних сходинках розвитку”¹⁰⁹. Т. Сергійцев дегуманізує українців звинуваченням, що націоналісти вважають росіян “нелюдами”, інакше кажучи, дегуманізує звинувачуючи в дегуманізації, що свідчить також про дзеркальність звинувачення.

У статті пропагандиста містяться твердження, що українська расова доктрина, просочила політичну, правову та освітню системи українського суспільства і нічим не поступається расовій доктрині німецьких націонал-соціалістів, бо залучила народ до нацизму через схвальне ставлення до расових законів та участь у війні на Донбасі¹¹⁰. Після “путчу лютого–березня 2014 року українська расова доктрина є єдиною підставою центральної влади Києва” і саме на основі “расової доктрини” Україна використовує “збройні сили і терористичні формування проти російського населення Донецької та Луганської областей”¹¹¹. Українці називають росіян на Донбасі “сепарами, ватниками і колорадами”, що вказує на ціль повного фізичного очищення території, оскільки така мова дегуманізації є передумовою “чистки”. Ставлячись до росіян як до “нелюдей” Україна обіцяє їм концентраційні табори, фільтрацію та кримінальні покарання¹¹².

Як підсумував аргументи Т. Сергійцева Т. Снайдер, “українці є «нацистами», бо не визнають «необхідності підтримки Росії»”. Росіяни викривлюють поняття з чітким історичним значенням під власне світлобачення, тому нацистська термінологія в їхніх текстах існує “в рамках спеціального російського визначення «нацист»: «нацист — це українець, який відмовляється визнати себе росіянином»”¹¹³. Трактуювання української внутрішньої політики та законодавства

¹⁰⁷ Тимофей Сергійцев, “Что Россия должна сделать с Украиной”.

¹⁰⁸ Тимофей Сергійцев, “Какая Украина нам не нужна”.

¹⁰⁹ Там же.

¹¹⁰ Там же.

¹¹¹ Там же.

¹¹² Там же.

¹¹³ Тімоті Снайдер, “Про російський посібник з геноциду”.

як расистських спирається на уявлення що українці це насправді росіяни, або що історично на українських територіях мешкали росіяни і зараз їх гвалтовно українізують. Росіянам не вдалося “мирним шляхом захистити” російську культуру в Україні, тому з початку 24 лютого 2022 р. було задумано провести “денацифікацію” – знищення української псеудокультури.

Програма “денацифікації” як влучно зауважив Т. Снайдер, означає, що українці мають страждати за віру в те, що вони існують як окремий народ¹¹⁴. У статті “Що Росія має зробити з Україною” Т. Сергійцев викладає перелік дій, які передбачає ця програма: ліквідацію збройних формувань (під якими розуміються будь-які збройні формування України, включаючи урядові збройні сили), формування нових органів самоврядування та міліції, впровадження російського інформаційного простору, заборону освітніх програм усіх рівнів, що містять нацистські ідеологічні установки, розслідування і покарання українських націоналістів за воєнні злочини, злочини проти людяності, поширення нацистської ідеології та підтримку нацистського режиму, примусову працю, можливе позбавлення волі або страту, створення органів денацифікації, які б діяли 25 років¹¹⁵.

Українські та світові експерти вважають статтю планом зі знищення української нації. Ф. Том висловила думку, що Т. Сергійцев запропонував збудувати в Україні новий ГУЛАГ, запровадити режим масового терору, заснований на доносах, винищити народ, нав’язати російську версію історії¹¹⁶. Т. Снайдер назвав статтю Т. Сергійцева “посібником з геноциду”¹¹⁷. А. Граціозі провів паралелі між початковим планом путінської “денацифікації” та советськими чистками, розкозаченням на Дону та Кубані в 1919 р, а також розкуркуленням, що почалося у 1929 р. А. Граціозі звернув увагу, що в текстах проведено класовий поділ українського народу на еліти, яких треба вбити, та маси, які можна перевиховати. Дослідник називає цей спосіб найшвидшим шляхом знищити народ. Війна показала помилковість думок, про нейтральність або прихильність мас, тож поступово в категорію під винищення як українських нацистів потрапив весь народ¹¹⁸.

Крістіна Хук в звіті “Ескалація геноциду в Україні Російською Федерацією” включила поняття “денацифікація” в перелік мовних засобів, якими росіяни підбурювали до геноциду українців. “Це було зроблено за допомогою використання мови, включаючи «денацифікацію», «десатанізацію» та конструювання українців як екзистенційної загрози, пробуючи в такий спосіб виправдати їхнє знищення як національної групи”¹¹⁹.

¹¹⁴ Тімоті Снайдер, “Про російський посібник з геноциду”.

¹¹⁵ Тимофей Сергійцев, “Что Россия должна сделать с Украиной”.

¹¹⁶ Françoise Thom, “Russian Ideologues Aim to Liquidate the Ukrainian Nation”.

¹¹⁷ Тімоті Снайдер, “Про російський посібник з геноциду”.

¹¹⁸ Andrea Graziosi, *L’Ucraina e Putin tristoria e ideologia*, 99.

¹¹⁹ Hook Kristina, “The Russian Federation’s Escalating Commission of Genocide in Ukraine: A Legal Analysis”, *New Lines Institute for Strategy and Policy / Raoul Wallenberg Centre for Human Rights*, 3

Висновки. “Українські націоналісти” у розумінні більшовиків та сучасних російських ідеологів, загрожували самому існуванню Советського союзу та Росії, бо відстоювали ідею незалежної України, держави українського народу з самостійною історією та культурою. Комуністична пропаганда створювала образ злочинного націоналізму, послідовники якого під гаслами здобуття незалежності України замислили скинути советську владу, терористичними актами вбити комуністичних лідерів, розпалити міжнародну ворожнечу, підготувати вторгнення Німеччини та Польщі в Советський Союз. Винуватячи в цих планах широкі верстви українського суспільства, і зображаючи українців агресорами, комуністи вчинили Голодомор.

Сучасні російські ідеологи та державні діячі зображали українських націоналістів “нелюдами”, які сповідують расистські переконання і вчинили геноцид росіян. Вони заперечили право українців на незалежність, відродили давню імперську ідею про велику російську націю, в яку українці входять як регіональна підгрупа “малоросів”, і представили українську культуру як інструмент для знищення російської культури, яка буцімто є рідною для українців-“малоросів”. Культивуючи цей образ, Росія вторглася в Україну, вчиняє масові вбивства, знищує міста та інфраструктуру, і створює умови за яких українцям як нації неможливо вижити.

REFERENCES

- Graziosi, Andrea. *L'Ucraina e Putin tristoria e ideologia*. (Bari: Editori Laterza, 2022). (in Italian).
- Hodos, George. *Shaw trials: Stalinist Purges in Eastern Europe, 1948–1954*. London: Bloomsbury Publishing, 1987.
- Hook, Kristina. “The Russian Federation’s Escalating Commission of Genocide in Ukraine: A Legal Analysis”. *New Lines Institute for Strategy and Policy; Raoul Wallenberg Centre for Human Rights*. Last accessed: December 15, 2023, URL: <https://www.raoulwallenbergcentre.org/images/reports/2023-07-26-Genocide-Ukraine-Report.pdf>
- Kuzio, Taras. *Crisis in Russian Studies? Nationalism (Imperialism), Racism and War*. Bristol: E-International Relations Publishing, 2020.
- Kuzio, Taras. *Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War: Autocracy-orthodoxy-nationality*. London–New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2022.
- Kuzio, Taras, Jajecznyk-Kelman, Stefan. *Fascism and Genocide. Russia’s War Against Ukrainians*. Stuttgart: ibidem Press, 2023.
- Maiorov, Maksym. “Etnichniy sklad ukrainskykh hubernii (za danymy perepysu naselennia Rosiiskoi imperii 1897 r.)”. *Likbez – Istorychnyi front*. Last accessed: December 15, 2023, URL: <https://likbez.org.ua/ua/census-of-the-russian-empire-in-1897-ukrainian-province.html> (in Ukrainian).
- Maiorov, Maksym. “Natsionalnyi sklad USRR ta Krymu (za danymy perepysu naselennia SRSR 1926 roku)”. *Likbez – Istorychnyi front*. Last accessed: December 15, 2023, URL: <https://likbez.org.ua/ua/census-data-for-the-ussr-in-1926.html> (in Ukrainian).

- Martin, Terri. *Imperii natsionalnoho vyrivniuvannia. Natsii ta natsionalizm u Radianskomu Soiuzi (1923–1939 roky)*, z anhliiskoi pereklav Serhii Vakulenko. (Kyiv: Krytyka, 2013). (in Ukrainian).
- McGlynn, Jade. *Russia's War*. Cambridge: Polity Press, 2023.
- “An independent legal analysis of the Russian Federation’s breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the duty to prevent”, May 11, 2022”. *New Lines Institute for Strategy and Policy; Raoul Wallenberg Centre for Human Rights*. Last accessed: December 15, 2023, URL: <https://newlinesinstitute.org/wp-content/uploads/English-Report-2.pdf>
- Ostashko, Tetiana. “Vsevolod Holubovych: portret na politychnomu tli”. *Problemy vyvchennia istorii Ukrainiskoi revoliutsii 1917–1921 rokiv*, 6 (2011): 45–74. (in Ukrainian).
- Snaider, Timoti. “Pro rosiiskyi posibnyk z henotsydu”. *Texty.org*. Last accessed: December 15, 2023, URL: <https://texty.org.ua/fragments/106312/timoti-snajder-pro-rosijskyj-posibnyk-z-henocydu/> (in Ukrainian).
- Snaider, Timoti. “Rusofobiiia” yak arhument RF dliahenotsydu: vystup Timoti Snaidera na Radbezi OON”. *Texty.org*. Last accessed: December 15, 2023, URL: <https://texty.org.ua/fragments/109208/rusofobiya-yak-arhument-rf-dlya-henocydu-vystup-timoti-snajdera-na-radbezi-oon/> (in Ukrainian).
- Thom, Françoise. “Russian Ideologues Aim to Liquidate the Ukrainian Nation”. *Desk Russie*. Last accessed: December 15, 2023, URL: <https://en.desk-russie.eu/2022/04/08/russian-ideologues-aim.html>
- Velychenko, Stepan. “Putinski preliudii. Taiemni rosiiski politseiski zvity pro ukraïnskyi natsionalnyi rukh”. *Historians*. Last accessed: December 15, 2023, URL: <http://surl.li/ogsva> (in Ukrainian).
- Velychenko, Stephen. *Propaganda in Revolutionary Ukraine: Leaflets, Pamphlets, and Cartoons, 1917–1922*. Toronto: University of Toronto Press, 2019.

UKRAINIAN NATIONALISM IN THE PROPAGANDA OF THE BOLSHEVIK’S AND MODERN IDEOLOGY OF THE RUSSIAN IMPERIALISM

Dmytro KOLOS

National Museum of the Holodomor Genocide
Exposition and Exhibition Department
3 Lavrska Street, Kyiv, 01015, Ukraine
e-mail: kolos.dmytro31@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-8692-2088>

The study compares how “Ukrainian nationalism” was interpreted in the Soviet press and the texts of contemporary ideologues of Russian imperialism. The way in which Ukrainian nationalism and its alleged followers were dehumanized during the trial of the Union for the Liberation of Ukraine in 1930 (using the example of the texts of Andrii Khvyliia, Mykola Skrypnyk and publications of the magazine “Bolshevik of Ukraine”) was examined. The image of Ukrainian nationalism presented in public statements that preceded and accompanied the full-scale war from 2022 was analyzed (texts of Timofey Sergeytsev, the address of the President of the Russian Federation, Vladimir Putin).

In the widely circulated texts, the authors accused the “nationalists” of espionage, treason, moral degeneration and the preparation of a coup d’état, which can be defined as hate speech. Communists and contemporary ideologues construct the image of the enemy, using accusations in a mirror that

Ukrainian nationalists commit terror or genocide. They depict their victims as aggressors and themselves as victims, justifying violence against Ukrainians as preventive measures. Contemporary Russian ideologues, in particular Timofey Sergeytsev, claim that Ukrainians, hiding behind the rhetoric of independence, profess fascist, racist and Russophobic ideology. Putin and Sergeitsev rejected the Soviet style of hate speech according to which Ukrainian nationalism was bourgeois and therefore criminal. They repeat the pre-Bolshevik imperialist interpretation of the “Ukrainian question”, according to which Ukraine is an integral part of Russia. Therefore Ukrainian nationalism is criminal because it wants to destroy Russian-Ukrainian unity. For Sergeytsev, Ukrainian nationalists are criminals because they pursue a racial policy against Russians, introduced discriminatory laws, committed genocide in the Donbass, commit mass violence and murder of Russians, and established a dictatorship unrestricted by law.

The accusations made at the SVU trial were repeated during the Holodomor in the party’s official documents and Joseph Stalin’s correspondence with his supporters, and were directed at Ukrainian peasants and members of the Communist Party (bolshevik) of Ukraine. These accusations can be considered evidence of the desire to eradicate Ukrainian nationalists through artificial hunger and terror, which was facilitated by the cultivation of the image of the enemy in the previous years. The texts of modern Russian ideologues not only construct the image of the enemy, but also outline a consistent program of murders and Russification of Ukrainians and, according to the assessments of jurists and historians, indicate the intention to commit genocide.

Key words: Bourgeois nationalism, Union for the Freedom of Ukraine trial, Andrii Khvyliia, hate speech, image of the enemy, de-Nazification, Russophobia, Timofey Sergeytsev.